

LÄRARHANDLEDNING

Järnåldern

Järnåldern 500 f.Kr – 1050 e.Kr.

Den här handledningen är främst tänkt som ett komplement till övrigt skolmaterial om järnåldern. Materialet lägger fokus på den tidiga järnåldern i Norrbotten, och hur ny kunskap om järn påverkade livet för människor på den tiden. Allt är baserat på nya fynd som visar att järntillverkning funnits i Norrbotten långt tidigare än man hittills trott.

Om berättelsen

Här tas eleverna med på en tidsresa till järnåldern. Självklart händer det spännande och dramatiska saker då.

Stensmeden Aila och hennes familj får besök av en främling. Det visar sig vara Varja, en vandrande järnsmälterska. Aila och hennes familj förstår inte vem Varja är och vad hon egentligen pratar om. Vad är järn för något? Är Varja kanske ute efter något annat? Vill hon lura familjen på något sätt? På ett fantasifullt sätt får vi reda på de allra senaste arkeologiska upptäckterna om den här tidsåldern i Norrbotten.

Berättelsen om Varja är tänkt att skapa nyfikenhet och på ett lustfyllt sätt locka elever till att lära sig mer om just järnåldern, och om de nya fakta och fynd som framkommit under de senaste åren.

Arkeologiska fynd som inspirerat till historien om Varja

Järn i Norr är ett femårigt forskningsprojekt som Norrbottens museum bedrivit tillsammans med Luleå tekniska universitet. Arkeologer från museet och forskare från universitetet har tillsammans arbetat med att ta fram ny kunskap om när järnet för första gången började användas i norra Sverige.

Under lång tid har många forskare ansett att vi lärde oss att framställa järn här i norr i samband med att man etablerade gruvor under 1600-talet, för ungefär 400 år sedan. Utgrävningarna i Sangis i Kalix kommun och i Vivungi, Kiruna kommun förändrar denna bild. Utgrävningarna visar att man faktiskt hade kunskap att framställa järn redan för mer än 2000 år sedan.

Under 2023 presenterade Carina Bennerhag sin doktorsavhandling "Ståltillverkande jakt- och fångstgrupper i det forntida arktiska Europa". Carina Bennerhag är arkeolog vid Norrbottens museum och doktor i teknikhistoria vid Luleå tekniska universitet.

Forskningsresultaten visar att jakt- och fångst samhällen i norr utvecklade tekniker för stålframställning långt tidigare än vad forskarvärlden påstått. Redan för två tusen år sedan fanns en utbredd stålproduktion och ett mycket avancerat stålsmide i den arktiska delen av Europa.

Materialets olika delar

1 – Berättelsen om "Varja – den vandrande järnsmälterskan".

2 – Korta texter med frågor

Som inledning av arbetet finns tre korta texter, samt frågor till dessa. De kan användas för att diskutera och föra samtal kring i klassen. Texterna serverar inga svar, utan är till för att öppna upp för elevernas egna hypoteser och antaganden. Tanken är att alla ska ges möjlighet att svara "rätt" på dessa frågor.

Varje elevs fundering är lika viktig. Deras svar ger också läraren möjlighet att förstå hur eleverna tänker, samt vilka bilder och kunskaper de har sedan tidigare.

3 – Fördjupningar

De kortare texterna följs av texter som är fördjupande och förklarande och ger en del av svaren. Dessa texter kan användas av eleverna efteråt, för att kontrollera sina egna antaganden. Alternativt kan du som lärare läsa texterna och återberätta för eleverna.

Notera gärna det goda i att eleverna redan innan har funderat och antagit på egen hand, eftersom det är precis så som arkeologer arbetar. Arkeologerna hittar små spår – de antar, kontrollerar tidigare fakta och jämför med nya fakta. Därefter växer en bild fram om vad som kan vara möjligt och rimligt.

Förslag på arbets gång

Inled gärna med högläsning av "Varja – den vandrande järnsmälterskan" i klassrummet. Antingen ett kapitel i taget (fem kapitel) eller hela berättelsen på en gång. Ställ frågor och samtala kring berättelsen, förslag på reflektionsfrågor finns i denna handledning.

Denna introduktion är tänkt att skapa nyfikenhet och intresse för skolarbetet om järnåldern.

Faktatexterna kan läsas gemensamt i klassen, i mindre grupper eller enskilt.

Tre korta faktatexter samt fördjupningar:

1. Järnåldern i norr
2. Arkeologernas nya fynd
3. Järntillverkning

Diskutera frågan som finns i slutet av varje text. Ställ gärna följdfrågor.

Ett bra sätt kan vara att skriva upp elevernas tankar och antaganden kring det ni pratar om. Återkom gärna till anteckningarna vid senare tillfälle och låt eleverna jämföra och fundera på om de har ändrat sin inställning eller sina antaganden under arbetets gång. Påpeka att det är precis på det sättet som forskare och arkeologer kan göra. De antar, tar reda på mer fakta, analyserar, kontrollerar källor och presenterar till sist ett resultat av forskningen.

Exempel på frågor utifrån berättelsen om Varja

- Vad handlade berättelsen om?
- Hur tror du att personerna var klädda?
Varför tror du att de var klädda just så?
- Hur tror du att deras bostad såg ut?
- Vad tror du att de åt för mat?
- Varför, tror du, att Aila ville att Varja skulle ge sig av?
- Kunde Björn och Kråke ha gjort på något annat sätt, när Aila sa att de skulle binda fast Varja vid trädet?
- Vad ville Varja berätta om och lära de andra?
- Varför var inte Aila intresserad att lära sig?
Varför ändrade hon sig?
- Var, tror du, att Varja kom ifrån?
- Tror du att det här var en saga eller tror du att det kan ha hänt på riktigt?
Vad verkar troligt och vad verkar otroligt?
Vad är fantasi och vad är fakta, tror du?
Reflektera och spekulera.

Några av frågorna intill handlar till viss del om hur vi är mot varandra och varför. Det handlar också om hur det kan vara att möta nya människor som vi kanske inte vet något om.

Låt gärna samtalen stanna lite extra vid frågorna. Till många av dem finns svaret i detta material, medan andra är tänkta att locka eleverna till att leta efter fler svar i skolböcker eller andra källor.